

KARNEVALER, PÅSKPROCESSIONER OCH PASSIONSSPEL

Karnevalsön Teneriffa

Kanarieörarna är kända för sina många helgdagar och Teneriffa är den ö som har de flesta med ett trettiotal per år.

Den största begivenheten på Teneriffa är utan tvekan karnevalen i Santa Cruz, åtminstone vad gäller antalet direkt berörda, det vill säga, de aktivt medverkande och åskådarna på gator och torg. Det hävdas från arrangörernas sida att omkring 400 000 personer på det sättet deltar.

Därtill kommer den stora massmediepubliken. Förutom den ansevärd inhemsk TV- och radiobevakningen lär ett 40-tal utländska TV-företag vara på plats.

Bland de aktiva kan räknas över 100 grupper av olika slag, som vardera har ett ansevärt antal deltagare.

Denna karneval sägs vara världens näst största - efter den i Rio de Janeiro. Till detta kommer att många mindre orter på Teneriffa har sina egna lokala karnevaler, som engagerar ytterligare ett ganska stort antal människor. Bland de mer attraktiva av dessa "lokala" karnevaler kan nämnas de i Los Cristianos, Orotava och Puerto de la Cruz. Den i Los Cristianos beskrivs kortfattat längre fram i denna uppsats.

De årliga kostnaderna för en karneval i Santa Cruz storleksordning får räknas i åtskilliga miljoner euro.

Av "*la Secretaria de Estado para el Turismo*" (ung. "statens turistråd") förlänades karnevalen i Santa Cruz år 1980 status av "internationellt turistintresse" (*Fiesta de Interés Turístico Internacional*).

Lite karnevalshistoria

Innan vi går in på huvudämnet för denna uppsats, dvs karnevalen i Santa Cruz, kan kanske några korta ord om karnevalens historiska bakgrund vara på sin plats. Själva fenomenet har genom historien haft olika benämningar vid olika tider och på olika platser. En mer precis tidpunkt när ordet "karneval" kom att bli den gängse benämningen har inte kunnat utrönas.

Folkliga festligheter med inslag, som till en del överensstämmer med de nutida, förekom redan under antiken, till exempel i Egypten och Grekland. I Rom fanns mycket tydliga föregångare till sentida karnevaler, exempelvis manifesterade i *Saturnaliefesterna* och *backanalerna*, vilka firades till Saturnus och Bacchus ära. Blotta namnen på dessa fester påminner om att de ofta nog försiggick i orgiastiska former.

Romarna firade det nya årets inträde genom att under mycket otyglade och lössläppta former också ta avsked av det gamla. I dessa fester förekom

begravningsriter av det slag som fortplantat sig till exempel i det spektakel som långt senare kom att kallas ”Sardinens begravning”.

I de antika spektaklen, liksom i efterföljarna, fanns tydliga sociala och politiska undertoner av ett rent revolutionärt slag. Massornas villkor var ju oftast eländiga och missnöjet kunde emellanåt jäsa till bristningsgränsen. Folket tilläts därför att under några dagar ta sig en del friheter som under årets övriga tid var helt otänkbara. Anarki och kaos fick tillfälligt fungera som säkerhetsventil för det sociala missnöjet.

Ett huvudtema var under antiken liksom senare den kortvariga omkastningen av den sociala ordningen. Sålunda kunde under maskernas och utklädselns anonymitet roller bytas om, till exempel mellan överordnad och underordnad, mellan man och kvinna liksom mellan husbonde och slav.

Vidare kunde det under dessa dagar ske att i skydd av maskeringen varje tabu bröts, varje ytterlighet tilläts och att dryckenskap och sexuell lössläpplighet utan hinder fick grassera.

Med det romerska rikets utbredning spreds detta slags nöjen över Europa. I och med sin starka anknytning till fastan fick karnevalen fäste särskilt i de områden där den katolska kyrkan hade etablerats.

Under medeltiden, renässansen och den tid som följde fram till omkring 1700 florerade karnevalerna särskilt starkt i Tyskland och Italien och i något mindre mån på den iberiska halvön och i Frankrike. Länge var den i München särdeles stor. Venedig blev snart en jämbördig rival och anses ha varit den allra största under 1700-talet. Under 1800-talet växte sig karnevalen sedan överhuvudtaget stark i de romersk-katolska länderna.

Av självklara skäl är karnevalerna i Latinamerika av långt yngre datum än de europeiska.

Något om utvecklingen i Spanien

På den iberiska halvön – liksom i övriga ”karnevalsländer” - åtnjöt karnevalerna stort folkligt stöd. Det rådde förtryck av de breda lagren. Under karnevalen tilläts emellertid massorna ta sig friheter som normalt var helt oacceptabla ur det härskande skiktets synvinkel. Makthavarna hade ibland anledning att frukta att dessa ”friheter” kunde leda till uppror. Därför försökte man emellanåt förbjuda dessa maskerade spektakel.

Sålunda förbjöds karnevalerna av Ferdinand och Isabella (*Los Reyes Católicos*; förmodligen i slutet av 1400-talet) och därefter, år 1523, av Carlos I.

Filip IV (kung 1621-1665) hävde förbudet.

De förbjöds återigen åren 1717 och 1797.

Under 1800-talets fick de spanska karnevalerna ett uppsving. De största var i Madrid, Barcelona och Sevilla.

Under 1900-talet återinfördes förbud av de båda diktatorerna Miguel Primo de Rivera (1923-1935) och Franco 1940 – 1960).

Effekten av förbuden blev dock aldrig den avsedda. I stället för att kvävas vann de livskraft och kom ständigt tillbaka.

Den första spanska karneval som genomfördes med demokratiska förtecken kom 1977 (något mer än ett år efter Francos död), då således demokratins olika ”friheter” fick råda.

I dag är det karnevalerna i Cádiz och på Teneriffa som dominerar.

Teneriffa

Beträffande Teneriffa framgår av enstaka tidiga uppgifter (t ex G.L Hidalgos av år 1605) att ett slags karnevalsfestande hade vunnit insteg på ön mycket snart efter den spanska erövringen. La Laguna var förmodligen länge i kraft av sin ställning som Teneriffas största stad och huvudstad den plats där karnevalsfirandet till att börja med hade spelrum.

Något om Santa Cruz-karnevalens historia

I den karnevalshistorik som Santa Cruz kommunledning (*ayuntamiento*) officiellt har lagt ut på internet finns bland annat följande upplysningar:

I slutet av 1700-talet kunde Santa Cruz börja mäta sig med och utmana La Laguna i olika avseenden. Tack vare den stora hamnen och den därav uppkommande livaktiga handeln hade då också ett starkt borgerskap vuxit fram.

När det gällde möjligheter att roa sig sökte många av dessa borgare att anordna privata fester liknande den europeiska societetens, det vill säga maskerader. När så ”stugan” blev för trång flyttade man ut dessa fester på tavernor och torg.

Snart nog hade också de lägre klasserna blandat sig i leken. Det dröjde inte särskilt länge förrän det blev dessa senare som angav tonen för festandet. Den satiriska och kritiska udden kom att riktas allt intensivare mot överklassen och makthavarna. En konsekvens av detta blev att maskeraderna förbjöds genom en kunglig förordning av år 1783.

Notiser om sådana för Santa Cruz speciella ting finns nedtecknade från år 1796 (av en André Pierre Ledrú) och från åren 1800 och 1810 (av en J.P. de la Guerry) samt senare även av andra.

Summan av kardemumman är, som vi alla vet, att de spanska karnevalerna, vissa svackor till trots, alltjämt lever – och lever med schvung. Detta gäller i allra högsta grad Santa Cruz-karnevalen, som ju faktiskt, ursäktat uppreningen, anses vara den näst största i världen efter Rio de Janeiros.

Francodiktaturens förbud hävdes år 1960, varefter Santa Cruz-karnevalen åter fick luft under vingarna. Dess popularitet har sedan dess ständigt ökat.

Själva ordet *carnaval* förblev dock fortsättningsvis bannlyst i Spanien fram till år 1977, då demokratin hade upprättats. Den officiellt tillåtna benämningen hade under de sista femton Francoåren varit "Vinterfestival".

Hur förklaras ordet karneval?

Variifrån kommer då den för en del makthavare känsliga benämningen "karneval" (på spanska *carnaval*)?

Det finns flera bud. En förklaring är att romarna under sina backanaler använde fartyg på hjul, vilka de kallade *Carrus navalis*. Denna etymologi ter sig osannolik, dels därför att dessa fartyg på hjul aldrig blev något inslag i de senare europeiska karnevalerna, dels därför att tidpunkterna är så skilda mellan de romerska nyårsfesterna och karnevalernas period i fastan.

Den bland språkvetare mest omfattade härledningen är att ordet kommer från en sammanställning av *carnem* (kött) och *levare* (borttaga), vilket alltså innebär att "karneval" var en term för "fasta".

En annan, snarast folketymologisk, förklaring är också i omlopp, enligt vilken ursprunget skulle vara en sammansättning av *carne* och *vale* (= "farväl kött"!).

Något om dagens Santa Cruz-karneval

Santa Cruz-karnevalen börjar 46 dagar före påskveckan (*la Semana Santa*) och pågår under 12 dagar. För att ge den helt oinvidge en uppfattning – om än summarisk - kan vi ta innevarande år, dvs 2008, som exempel på hur en karneval kan läggas upp. Detta år pågår karnevalen från den 30 januari till den 10 februari.

Detaljschemat för karnivalen ser olika ut för olika år. Den intresserade kan hämta information bland annat på "nätet", i lokaltidningarna eller i en turistbyrå (*Oficina de Turismo*).

Varje karneval har sitt tema. Bland de senaste tio årens teman kan nämnas "komikens värld" (*el Mundo del Cómic*), "sjörövare" (*los Piratas*), "rymdodyssé" (*Odisea en el Espacio*), "tjugotalet" (*los Años 20*), "musikalerna" (*los Musicales*), "modet" (*la Moda*), "magin" (*la Magia*).

Viktiga funktioner i paraderna har de till antalet över hundra dans-, sång- och musikgrupperna. De har namn som *comparsas* och *murgas*. Till deras roll hör förutom det rent musikala att de – åtminstone de sistnämnda - ska underhålla genom att parodiera, satirisera, göra grova, vanvördiga, hädiska anspelningar också på sakrosankta eller allmänt ärevärdiga ting.

Sambadansande förflyttar de sig rytmiskt under paraden. Stegen tas omväxlande framåt och bakåt. Resultat blir ändå till sist att det angivna färdmålet faktiskt uppnås. Ett viktigt inslag i förberedelserna är nomineringen av kandidaterna till de centrala rollerna. En del av dessa uttagningar sker genom val i olika omgångar. År 2008 hålls dessa val mellan den 14 och 29 januari. Bland annat utses under denna tid barndrottningen och pensionärsdrottningen samt även en del musikgrupper. Därtill ska man också

rösta fram det mest anslående eller originella, exempelvis i fråga om dräkter eller framföranden.

Karnevalen börjar alltid på en onsdag och slutar på en söndag. För varje dag finns ett detaljprogram. Här några kortfattade utdrag:

Onsdagen: karnevalsdrottningen koras – hon är karnevalens självklara huvudperson. Denna ceremoni kallas *La Gran Gala de Elección de la Reina del Carnaval*. Mer om detta här nedan.

Deltagare i "Cabalgata". Bild: Ayuntamiento de Santa Cruz

Fredagen: kavalkad (*Cabalgata*).

Lördagen: shower, framföranden av *Murgas* (musikgrupper). Det dansas vitt och brett i huvudstaden.

Måndagen: stor fiesta äger rum med deltagande av många kända underhållare.

Tisdagen (Fettisdagen, *Martes de Carnaval*): *El Gran "Coso" Apoteosis*, parad i stor stil.

Askonsdagen (*Miércoles de Ceniza*): "Sardinens begravning" (*el Entierro de la Sardina*). Mer om denna ceremoni här nedan.

Karnevalsdrottningen

Till de för karnevalsdrottningtiteln kvalificerande egenskaperna hör förmågan att med *grandezza* uppbära den enorma, inte sällan meterhöga, huvudbonaden och den praktfulla skruden. Simultankapacitet erfordras också i det att hon hela tiden måste vinka, blinka och sända slängkyssar till åskådarna samt oföränderligt genom den halvmånadslånga festtyran behålla sitt vackraste leende.

Karnevalsdrottningdräkten som vann 2007, utställd på norra flygplatsen

Sardinens begravning

På askonsdagskvällen inträffar det mycket spektakulära inslaget som kallas "sardinens begravning".

Den bakgrund som här ges är hämtad ur en artikel i *El País*.

Kung Carlos III, 1759-1788, hade beslutat att köttet av en gris skulle "begravas" på askonsdagen för att

uppfylla kyrkans förbud att äta kött under fastan. Han anställde en bankett på *Plaza de Ópera* och lät hämta sardiner för att lindra de fastandes hunger.

När sardinerna väl anlände var de emellertid skämda och luktade så illa att kungen befallde att de i stället skulle begravas i

Casa de Campo, ett

Sardinens begravning 2008. Bild: Ayuntamiento de Santa Cruz

Madrid,

friluftsområde i där festen fick fortsätta.

Ur denna händelse utvecklades sedan i Madrid på 1800-talet den ceremoni som kallas ”sardinens begravning”.

I dag sker den – mycket kortfattat – på följande vis: Sardininen som är gjord i papp skall brännas och begravas. Till de sörjande i begravningståget hör ”änkorna”, gråterskorna, gravida män, samt andra som kan vara utklädda till biskopar, munkar, präster, ja också till påvar. Deras uppträdande är vanvördigt och provocerande.

Sardininen ska uppfattas som symbolen för själva karnevalen och sorgen gäller den frihet, glädje och yra som de sörjande är på väg att förlora i och med karnevalens avslutning.

För en livfull beskrivning av ”sardinens begravning” hänvisas läsaren till Eva Bruces kapitel ”Mina upplevelser av fiestor ...”

Lokal opposition

Till sist må nämnas att under de senaste åren har ett ganska kraftigt motstånd rests av många invånare i Santa Cruz. De anser att karnevalen vållar dem alltför många störningar och obehag. Myndigheterna har lyssnat till oppositionen och helt nyligen lagstiftat om införandet av en decibelgräns för ljuden och av vissa begränsningar för nyttjandet av allmänna platser. Så återstår att se om den konflikten därmed löses.

Karnevalen i Los Cristianos

Denna lokala karneval följer, fast givetvis i långt mindre skala, samma mönster som den stora i Santa Cruz. Vi kan återigen ta år 2008 som exempel: I Los Cristianos börjar karnevalen alltid den första torsdagen efter Santa Cruz-karnevalens avslutning. I vårt exempel alltså torsdagen den 14 februari, och pågår i fem dagar, dvs till måndagen den 18 februari.

Den första kvällen koras karnevalsdrottningen.

På fredagen äger pensionärernas maskeraddans rum samt uppträdanden av barngrupper. På kvällen och under en del av natten dansas det på gator och torg.

På lördagskvällen exekveras uppträdanden i Kulturhuset (*Centro Cultural*).

På söndagen är det så dags för det stora karnevalståget.

Paraden utgår vid fyratiden från lägenhetskomplexet Paloma Beach (mitt emot det stora ”Arona Gran Hotel”) och tar sig så sakteliga fram till Kulturhuset.

På måndagskvällen avslutas karnevalen med ”sardinens begravning”, vilken, efter processionen genom ”stan”, förrättas på ”Playa de Los Cristianos”, vid hamnplanen.

En kortfattad beskrivning av denna ceremoni finns att läsa här ovan i avsnittet om Santa Cruz-karnevalen.

Den intresserade kan naturligtvis informera sig om detaljprogrammet på turistbyrån (*Oficina de Turismo*), som ligger i Kulturhuset.

Det kan vara värt att påpeka att under dessa dagar läggs många av de ordinarie verksamheterna ner i Los Cristianos, varför turisten säkrast utför sina viktigare ärenden före eller efter karnevalen och får vara beredd på att olika affärers och institutioners öppethållande kan variera i hög grad.

Långfredagsprocessionen i La Laguna

Huvudkomponenten i denna stora, spektakulära procession genom La Laguna – *La Procepción Magna* – är ett tjugotal vagnar, som är inrättade till scenbilder i vilka de viktigaste delarna av passionshistorien åskådliggörs dels genom detaljerna och symbolerna i scenbilden, dels genom aktörer som genom att föreställa skulpturer ska representera dramats olika personer. Motiven för dessa scener kan till exempel vara den sista måltiden, Jesu själsliga kval och uppgörelse med Gud, rättegången, Jesus bärande korset och misshandeln av honom, korsfästelsen och scenen med Maria och Jesus efter nedtagningen (*pietà*).

Runt omkring varje vagn rör sig ett antal figurer. Några är maskerade och iklädda ku-klux-klan-klädsel (naturligtvis av mycket gammal tradition och helt utan religiöst eller politiskt samband med den amerikanska rörelsen). Andra agerar botgörare; de bär på fanor, kors och långa vaxljus. Därtill kommer musikanter som med inslag av förstämnda trummor levererar lågstämmd sorgemusik.

Sedan själva passionsspelet har passerat revy, kommer ett följe av stadens dignitärer. Det är borgmästaren, biskopen, präster, en del militärer samt därutöver, naturligtvis, den stora majoriteten, utgörande stadens ”vanliga” invånare.

Bakom hela detta mycket imponerande arrangemang står en central brödraskapskommitte och bakom varje enskild vagns iordningsställande står enskilda brödraskap som är anknutna till olika församlingar i La Laguna.

Långfredag i Adeje

Två ting sätter en stark prägel på Långfredagen – *El Viernes Santo* – i Adeje, huvudort i kommunen med samma namn, som är belägen på en bergssluttning en knapp mil norr om Los Cristianos: ett passionsspel mitt på dagen och två processioner på kvällen.

Drama

Passionsdramat spelas upp på ett tiotal stationer eller scener, som byggts upp längs Adejes huvudgata. På dessa dramatiseras ungefär samma delar av Jesu lidande som de vilka har nämnts här ovan med avseende på passionsspelet i La Laguna. Omkring 300 amatörskådespelare deltar i skådespelet, vilka på ett oerhört starkt och engagerat vis animerar dramat. Detta sorgespel tar cirka 90 minuter.

Att det uppmärksammas också långt utanför staden, även på det spanska fastlandet, har eftertryckligt bekräftats av det faktum att det televiserades år 2006.

Processioner

Långfredagskvällens två processioner börjar vid olika tidpunkter. I den första bärs statyer av för passionsdramat centrala figurer – helgon, Kristus, Maria - av ett antal starka män.

Påskprocession på Teneriffa

Den andra, kallad ”den tysta processionen”, utgår från kyrkan och skrider sakta ner till torget och tillbaka. Också i denna förs statyer av Kristus och *La Virgin de los Dolores* (”Den lidande jungfrun”) genom staden. Nu är de placerade på vagnar. Sist i sorgetåget går ett antal sörjande, klädda i svart, många bärande ljus. Förstämda trummor ackompanjerar.

Romerían i Arona

Staden Arona ligger sju kilometer norr om Los Cristianos och är huvudort i kommunen med samma namn. Där hålls årligen i mitten av januari en fiesta av det slag som är vanligt i Spanien och som går under benämningen *romería*. Denna typ av fest anordnades ursprungligen av religiösa motiv men har efterhand fått många sekulära, icke-religiösa, inslag såsom lekar, tornerspel, tävlingar, dans, avprovning av lokala maträtter, musik och folkdräkter. I Arona tillägnas *romerían* stadens skyddshelgon, San Antonio Abad. Den pågår i fem dagar.

Denna *romerías* sista dag beskrivs av Ellen Wiig i Skandinaviska klubbens tidning på följande vis:

”Blomster og flagg smykket husene, voksne og barn hadde fargerike folkedrakter. I gatene stod pyntede vogner av mange slag – klare til opptog. En vogn hadde bananer og dadler, og blomster og palmeblader var dekorasjon. I vognene var feststemte, pyntede mennesker. Mange grupper med ulike drakter spilte, sang og danset folkedanser. Vi så stramme ryttere på praktfulle hester – også disse var pyntet.

Da Gudstjensten i den vakre kirken var slutt, startet opptøget (processionen). Kirkeklokkene ringte. Fremst gikk borgmesteren, deretter danset en gruppe folkdansere til rytme fra tromme og kastanjetter. Deretter fulgte en procesjon med prester, korgutter, en helgonfigur – Aronas skyddshelgon – på baldakin prydet med lyserøde rosor og korset. Presten svingte rökelsekar frem og tilbake.

Vognene ble trukket av kuer i tospann og beveget seg langsomt ned gjennom gatene og tilbake til kirken. Mellom vognene spilte, sang og danset ulike grupper. Gamle, äreverdige kvinner og menn – kledd i vakre drakter deltok med klapp og sang.

Alle stanset ved kirketrappen hvor korgutter og prester stod. Presten stenket alle med vievann for opptoget ble avsluttet. Egg og frukt og bred ble delt ut med gavmild hånd fra vognene.”

Underlag för framställningen:

Gran Enciclopedia Espasa, 2002, Espasa Calpe, S.A.

Internet

På Teneriffa, Sveriges nyheter, Island Connections (dessa är gratistidningar).

Bengt Sjöberg och Torkel Nöjd

Januari 2008

